

РОЗДІЛ 4 ПРАВО

УДК 340.112

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.4.22>

Власенко Валерій Павлович,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри теорії держави та права

Національної академії внутрішніх справ

ORCID ID: 0000-0002-1287-9732

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОДІЛУ ПРАВА НА ПУБЛІЧНЕ ТА ПРИВАТНЕ У НАЦІОНАЛЬНІЙ І ЗАРУБІЖНИХ ПРАВОВИХ ДОКТРИНАХ

THE GENERAL THEORETICAL ASPECTS OF THE DIVISION OF LAW INTO PUBLIC AND PRIVATE IN NATIONAL AND FOREIGN LEGAL DOCTRINES

У статті розглянуто підходи до розуміння публічного та приватного права, теорії поділу права на публічне та приватне у національній і зарубіжних правових доктринах. Існування різних точок зору щодо даного поділу залежить від різних методологічних підходів до розуміння права. Встановлено, що у зарубіжних правових доктринах континентального права відмежування публічного права від приватного є складним і спірним питанням, але практично необхідним стосовно питання про те, яким правовим шляхом слід рухатись під час вирішення юридичних спорів. На підставі розглянутих загальнотеоретичних аспектів поділу права на публічне та приватне вдалося виокремити та охарактеризувати його критерії. Зокрема, критеріями даного поділу є: критерій інтересів, підпорядкування суб'єкта права іншому суб'єкту владних повноважень, предмету і методу правового регулювання суспільних відносин, повноважень, критерій санкції та функціональний критерій.

Визначено те, що поділ права на публічне і приватне має як теоретичну, так і практичну цінність. У теоретичному аспекті такий поділ відображає засади права, його місце та визначальні цінності в суспільстві. Практична цінність полягає в тому, що такий поділ права впливає на різні сфери юридичної практики, знаходячи своє використання у правотворчій, правозастосовній, правоохоронній та правоінтерпретаційній юридичній діяльності.

Ключові слова: публічне право, приватне право, норма права, правова доктрина, публічно-правові відносини, приватноправові відносини.

The article highlights aspects of understanding public and private law, and the theories of dividing law into public and private in national and foreign legal doctrines. The existence of different points of view regarding this division depends on different methodological approaches to understanding law. It has been determined that demarcation between public law and private law is a difficult and controversial question in foreign legal doctrines of continental law. But this is practically necessary when choosing the law ways for resolution of legal disputes. Based on the general theoretical aspects of the division of law into public and private we have coped to identify and characterize its criteria. In particular, such criteria are as follows: criterion of interests, subordination of a subject of law to another subject of authority, subject and method of legal regulation of social relations, powers, criterion of sanction, and functional criterion.

It has also been determined that the division of law into public and private has theoretical and practical value. In theoretical aspects, such a division shows principles of law, its place, and critical values in a society. The practical value of such a division is visible in the way law affects various areas of legal practice, finding its use in the law-making process, enforcement, law enforcement, and law interpretation legal activity.

Key words: public law, private law, the norm of law, legal doctrine, public law relations, private law relations.

Постановка проблеми. На сьогодні в юридичній науці існують різні точки зору щодо поділу права на публічне й приватне, його ролі у правовому регулюванні суспільних відносин та в національній правовій системі.

Питання розмежування публічного і приватного права мають багатовікову історію. Так, видатний римський юрист Ульпіан зазначав, що право вивчається у двох аспектах: публічному і приватному. Публічне право (*jus publicum*) – це те, що

належить до користі римської держави, приватне (*ius privatum*) – те, що належить до користі окремих осіб [1].

З кінця XIX ст. і до сьогодні у науковій сфері з'явилося багато досліджень, присвячених питанню поділу права на публічне та приватне. Значення такого поділу права висвітлюється з різних точок зору. Зокрема, при врегулюванні суспільних відносин діє принцип «публічним відносинам – публічно-правовий інструментарій, а приватним відносинам – приватноправовий метод». Тобто приватні, за своєю природою, відносини не можуть бути врегульовані на основі методу і принципів публічного права, а публічні відносини – за допомогою приватноправових методів [2, с. 185-187].

Питання теоретичного обґрунтування поділу права на публічне та приватне досягло подальшого сучасного розвитку у працях таких авторів як: Банчук О. А., Добробог Л. М., Дронів Б. М., Миколенко О. І., Нестеренко А. С., Погребняк С. П., Харитонов О. І., Шилінгов В. С. та ін.

У наукових працях зазначених авторів приділялась увага аналізу теорій поділу національного права на публічне і приватне, робилися спроби визначення теоретичного та практичного значення такого поділу.

Як бачимо, в юриспруденції проблема поділу права на публічне та приватне не є новою. На нашу думку, слабким місцем у розумінні особливостей даного поділу, доцільно вважати відсутність характеристики існуючих підходів до поділу права на публічне та приватне у зарубіжній правовій доктрині.

Метою статті є аналіз наукових підходів до розуміння проблеми поділу права на публічне та приватне у національній і зарубіжній правових доктринах.

Виклад основного матеріалу. Поділ права на приватне й публічне є однією з рис континентально-європейського (романо-німецького) права. Він об'єктивно зумовлений складністю й неоднорідністю суспільних зв'язків і відносин, які потребують нормативної регламентації, підкреслює системний характер права, його спрямованість на регулювання різноманітних сфер соціальної та індивідуальної життєдіяльності. Зазначений поділ права можна вважати вкрай актуальною для дослідження, адже від її розв'язання безпосередньо залежить правове регулювання, правотворчість, правозастосування тощо [3; 4].

Існування різних точок зору щодо поділу права на приватне та публічне залежить від різних методологічних підходів до розуміння права. Так, на думку Г. Пухти, приватним правом є право, що

розглядає людину як особу в її відносинах до інших осіб, а публічне – як члена народного союзу в сенсі цілого й у його відносинах до інших членів цього союзу [5]. Право публічне розуміється також як те, що охороняється з ініціативи органів влади в судовому порядку (кримінальному чи адміністративному), натомість приватне право охороняється у порядку цивільного судочинства з ініціативи самої особи.

На думку Харитонов О. І. приватне право доцільно розуміти як сукупність ідей, принципів, норм, що стосуються визначення правового статусу окремих осіб, котрі не є представниками держави, рівноправно і вільно встановлюють собі права та обов'язки у відносинах, що виникають із їхньої ініціативи. Натомість публічне право розуміється як сукупність норм права, що визначають особливу функціонально-структурну систему, яка за допомогою приписів імперативного характеру регламентує відносини за участю держави, а також між суб'єктами, що є фігурантами держави, або знаходяться у взаємовідносинах влади та підпорядкування [6].

У загальній теорії права сукупність норм права, предметом регулювання яких є відносини в сфері реалізації приватних (особистих) інтересів суб'єктів права за допомогою диспозитивного методу, визначається приватним правом. Публічним правом є сукупність норм права, предметом регулювання яких є відносини у сфері реалізації публічних (суспільних і державних) інтересів суб'єктів права за допомогою імперативного методу [7].

Таким чином, на підставі аналізу зазначених теоретичних підходів до праворозуміння, можемо сказати, що поділ права на публічне і приватне є непростим питанням, дослідження якого доцільно здійснювати шляхом вивчення існуючих у правових доктринах аспектів такого поділу.

Приватному і публічному праву притаманні різні, самостійні засади, як світоглядні (система уявлень, поглядів на певну сферу права), так й історичні («першоджерела» права, сили, що «породжують» його). Вважається, що з давніх часів приватне право утворює для окремих осіб юридично значущі цінності – свободу, незалежність, самостійність. Воно є суверенною територією свободи на основі права. Публічне право історично виходило з потреб забезпечення громадського порядку і безпеки, захисту інших колективних цінностей, ґрунтувалося на ідеї панування державної влади над особою. Сьогодні воно, насамперед, має бути засобом забезпечення загальних потреб людей за допомогою державних владних механізмів [8].

На думку Банчука О.А. для публічних відносин обов'язковим їх суб'єктом має бути особа або група осіб, яка вступає в них заради здійснення наданих їй публічно-владних повноважень. Влада, яку реалізують державні органи, органи місцевого самоврядування, їхні посадові та службові особи, уповноважені ними суб'єкти, виходить від держави або територіальної громади та спрямована на здійснення завдань і функцій цих соціальних утворень, а отже, така влада є публічною [9].

Публічні правовідносини мають ознаку підпорядкування одних суб'єктів іншому суб'єкту владних повноважень. Підпорядкованість проявляється в можливості суб'єкта владних повноважень, здійснюючи свої завдання, вирішувати питання про права та обов'язки особи, яка бере участь у правовідносинах.

У публічних правових відносинах їхні учасники можуть учиняти дії та виконувати свої завдання лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. У цьому полягає принцип імперативності. Тобто, для суб'єкта таких відносин, імперативна норма є єдиною юридичною підставою для виникнення публічних правовідносин.

Для публічно-правових відносин характерною рисою є інтерес держави, народу, національної меншини, територіальної громади. Такий інтерес може бути визначений як прагнення забезпечити блага, які мають загальносуспільну вагу, тобто блага, що є важливими не для однієї окремої особи, а для значної кількості людей [9].

Приватному праву притаманний метод координації, при якому правове регулювання здійснюється на диспозитивних засадах, а публічному праву – метод субординації, при якому регулювання побудоване на владно-імперативних засадах [8].

Отже, із вищезазначеного у вітчизняній правовій доктрині, можна виокремити деякі теоретичні аспекти поділу права на публічне та приватне. Зокрема, під час віднесення права до публічного чи приватного з'ясовуються такі питання як: зміст правовідносин, підпорядкованість суб'єктів права, суб'єкт ініціювання захисту порушеного права, забезпеченість нормами права загального чи індивідуального інтересу, історичні засади приватного і публічного права, предмет та метод правового регулювання суспільних відносин.

У зарубіжних правових доктринах континентального права зазначається, що відмежування публічного права від приватного є складним і спірним питанням, але практично необхідним стосовно питання про те, яким правовим шляхом слід рухатись під час вирішення юридичних спорів. Нині

можна виділити кілька підходів до розмежування публічного та приватного права, що переважають в тій чи іншій державі. Наприклад, у загальній теорії права Федеративної Республіки Німеччина виділяють теорію спеціальних прав, у Швейцарській Конфедерації – теорію функцій. [10].

Відповідно до теорії спеціальних прав або теорія атрибуції – публічне право завжди існує, коли відповідна норма права містить права чи обов'язки носія суверенної влади. В іншому випадку застосовується приватне право [11].

Функціональна теорія ґрунтується на встановленні змісту норми права, а саме чи служить норма безпосередньо для виконання державних завдань, чи місцевого самоврядування. Менш поширеною є теорія субординації (підпорядкування), згідно з якою правовідносини завжди є публічно-правовими, якщо існують відносини переваги та підпорядкування, тоді як приватне право характеризується відносинами рівності [10].

Відповідно до теорії інтересів, яка походить від римського права, розрізнення, по суті, здійснюється відповідно до того, чи слугують правовідносини суспільним інтересам, принаймні в значній мірі. Модальна теорія зосереджується на тому, чи мають санкції за порушення норм публічно-правовий (адміністративний обов'язок) чи приватно-правовий характер [10].

Наприклад, Федеральний Верховний Суд Швейцарії під час вирішення справи, де однією стороною був орган сертифікації, якому було делеговано державні повноваження, а з іншої виробник товару, суд використав критерії, які застосовуються для визначення того, чи підпадає спір під приватне чи публічне право. Зокрема, критерій інтересів, що визначає норми права та правовідносини публічно-правовими чи приватними залежно від того, чи вони захищають виключно або переважно суспільні чи приватні інтереси; функціональний критерій, за яким норми права відносяться до публічного права, коли вони регулюють виконання публічних завдань або здійснення громадської діяльності; критерій суб'єкта або підпорядкування, за яким публічно правовими є ті відносини, в яких одна сторона є вищою за іншу в ієрархії службового підпорядкування, натомість у приватному праві сторони є рівними; модальний критерій (або критерій санкції), за яким норму можливо віднести до того чи іншого права залежно від того, чи юридична відповідальність передбачена санкціями приватного права (наприклад, нікчемність правочину) чи санкціями публічного права (наприклад, анулювання дозволу) [12].

Жодну із запропонованих теорій не доцільно сприймати як основну. Кожна конкретна ситуація потребує дослідження багатьох критеріїв та виокремлення тих, що найбільш підходять відповідно до встановлених обставин. Тобто наявні теорії не доцільно об'єднувати в якусь одну універсальну, навпаки доречно застосовувати усі теорії розмежування права на публічне та приватне із врахуванням їх особливостей та критеріїв.

Таким чином, на підставі вище розглянутих теоретичних аспектів поділу права на публічне та приватне можна виокремити критерії такого поділу і надати їм відповідної характеристики.

Так, критерій інтересів дає можливість віднести норми права та правовідносини до публічно-правових або приватноправових залежно від того, чи вони задовольняють суспільні (державні) чи приватні (особисті) інтереси.

Дія публічного права розповсюджується на діяльність суб'єктів права з приводу досягнення ними інтересів, що мають публічно-правовий характер. Тобто для публічного права переважне значення має суспільно значущий (публічний) інтерес, визнаний державою та забезпечений правом інтерес соціальної спільноти, задоволення якого є умовою і гарантією її існування та розвитку [8].

Публічний інтерес як правова категорія характеризується наступними ознаками: загальносуспільний характер публічних інтересів (призначення публічного інтересу); пов'язаність із масовістю (кількісний аспект); визнання з боку держави й забезпеченість правом (нормативно закріплені, представляють собою істотні соціальні цінності чи загалом допускаються правом як певний прояв турботи з боку держави стосовно стабільності правопорядку); можливість їх реалізації за допомогою заходів державно-владного характеру [13].

У законодавстві України поняття «приватний інтерес», визначається як будь-який майновий чи немайновий інтерес особи, у тому числі зумовлений особистими, сімейними, дружніми чи іншими позаслужбовими стосунками з фізичними чи юридичними особами, у тому числі ті, що виникають у зв'язку з членством або діяльністю в громадських, політичних, релігійних чи інших організаціях [14]. Приватноправові відносини розуміються як відносини, які ґрунтуються на засадах юридичної рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності, суб'єктами яких є фізичні та юридичні особи [9]. Виходячи зі змісту цих понять можна стверджувати, що об'єктом приватного права виступають приватноправові відносини, суб'єктами яких є фізичні та юридичні особи, що виникають з приводу задоволення май-

нового чи немайнового інтересу особи. Тобто, приватний інтерес матеріалізується в майновому чи немайновому інтересах окремих осіб та в їхніх взаємовідносинах з іншими суб'єктами приватного права на засадах юридичної рівності, вільному волевиявленні та майновій самостійності.

Критерій підпорядкування суб'єкта права іншому суб'єкту владних повноважень. За цим критерієм публічно-правовими нормами є ті, що визначають ієрархію учасників правовідносин їх відомче (службове) підпорядкування, натомість у приватному праві сторони є рівними. Так, для правових відносин, що врегульовуються нормами публічного права характерним є підпорядкування одного суб'єкта іншому суб'єкту права, що наділений владними повноваженнями та який має право визначати для підпорядкованих суб'єктів порядок і підстави реалізації їхніх прав (повноважень) та виконання обов'язків. У приватноправових відносинах, як правило, відсутнє підпорядкування одного учасника іншому. Учасники цих відносин підпорядковуються лише вимогам законів. Зокрема згідно з ч. 1 ст. 1 Цивільного Кодексу України цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників [16].

Зазначене є важливим аспектом під час розмежування публічного та приватного права, адже, згідно з ч. 2 ст. 1 Цивільного Кодексу України до майнових відносин, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони другій стороні, а також до податкових, бюджетних відносин цивільне законодавство не застосовується, якщо інше не встановлено законом [16].

Критерій повноважень, за яким норму можна віднести до публічного права якщо її приписи стосуються повноважень, якими наділяються органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а також повноважень, які вправі реалізувати їх посадові особи, інші суб'єкти при здійсненні ними владних функцій (в тому числі в порядку делегування).

У Постанові Пленуму Вищого адміністративного суду України «Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів» від 20.05.2013 № 8 зазначено, що вирішуючи питання про віднесення норми до публічного права, а спору до публічно-правового, суди повинні враховувати загальнотеоретичні та законодавчі критерії [17]. Так, до законодавчих критеріїв можна віднести ті, що зазначені у п. 2 ч. 1 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України, а саме: публічно-

правовим є спір, в якому хоча б одна сторона є суб'єктом виборчого процесу чи процесу референдуму; здійснює публічно-владні управлінські функції; надає адміністративні послуги [18].

Функціональний критерій. За цим критерієм норму можна віднести до публічного права, якщо вона регулює виконання завдань органів держави та місцевого самоврядування. Так, під час здійснення правосуддя суди повинні звертати увагу на те, що спір набуває ознак публічно-правового за умов не лише наявності серед суб'єктів спору публічного органу чи посадової особи, а й здійснення ним (ними) у цих відносинах владних управлінських функцій. Для цілей і завдань адміністративного судочинства владну управлінську функцію доцільно розуміти як діяльність усіх суб'єктів владних повноважень з виконання покладених на них Конституцією чи законами України завдань [17].

Приватноправові ж відносини характеризуються участю в них осіб, у тому числі й органів державної влади, органів місцевого самоврядування, що реалізують у них лише свою цивільну правоздатність.

Критерій предмету правового регулювання суспільних відносин дозволяє віднести норму до публічного чи приватного права шляхом встановлення її місця в системі права, а точніше в тій чи іншій галузі права.

Предмет правового регулювання визначає групу однорідних суспільних відносин, на які спрямований вплив норм права. Тобто для ефективності правового регулювання здійснюється узагальнення, систематизація норм права у відповідні галузі публічного або приватного права із властивим тільки їм предметом та методом правового регулювання.

До предмету регулювання публічного права належать: державний устрій, функціонування держави та її інститутів; інституційні основи правотворчості і правозастосування; інститути міжнародних відносин та міжнародних організацій тощо [19]. Таким чином, галузями публічного права доцільно вважати: конституційне право, адміністративне право, кримінальне право, фінансове право, адміністративно-процесуальне право, кримінально-процесуальне право, митне право та ін.

Предметом регулювання приватного права є майнові і пов'язані з ними особисті не майнові відносини, які засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників. Галузями приватного права доцільно вважати: цивільне право, сімейне право, авторське право, трудове право, житлове право, цивільно-процесуальне право.

Критерій методу правового регулювання дозволяє віднести норму до публічного чи приватного права шляхом з'ясування її змісту, способів та засобів правового регулювання суспільних відносин. Тобто, якщо зміст приписів норм права, що зобов'язують до здійснення активної поведінки або забороняють ту чи іншу поведінку та визначають можливість застосування державного примусу за невиконання або недотримання зобов'язуючих чи забороняючих норм, можна стверджувати, що для такої норми права характерним є регулювання суспільних відносин за допомогою імперативного (централізованого) методу. Цей метод правового регулювання застосовується для впливу на правові відносини, об'єктом яких є здійснення владних повноважень, громадський порядок, безпека особи та держави, конституційний лад тощо. Імперативний метод в правознавстві описують як метод заборони, метод владних приписів (субординації) та метод зобов'язання, що властивий для сфери публічного права.

В іншому випадку якщо зміст приписів норм права уповноважує особу діяти за власною ініціативою та у вибраний нею спосіб, що не суперечить законодавству, можна стверджувати, що це є ознакою дії приватного права, де правове регулювання здійснюється за допомогою диспозитивного (децентралізованого) методу. Він надає можливість рівноправним учасникам правовідносин самостійно вирішувати питання про форму своїх взаємовідносин, урегульованих нормами приватного права.

За критерієм санкції, норму можливо віднести до публічного чи приватного права встановивши юридичну відповідальність та місце закріплення санкції норми права, що відповідно може розміщуватись у галузях приватного чи публічного права. Публічне право охороняється з ініціативи державних органів та обумовлюється необхідністю здійснення державно-владних повноважень, а приватне право охороняється у порядку цивільного судочинства з ініціативи суб'єкта цивільного права.

Висновки. Таким чином, зазначене вище дозволяє сформулювати висновки про те, що у вітчизняній та зарубіжній правових доктринах, під час поділу права на публічне та приватне, враховуються різні підходи, проаналізувавши які нам вдалося виокремити та охарактеризувати наступні критерії поділу права на публічне і приватне. Зокрема, такими критеріями, на нашу думку, є: критерій інтересів, підпорядкування суб'єкта права іншому суб'єкту владних повноважень, предмету і методу правового регулювання суспільних відносин, повноважень, критерій санкції та функціональний критерій.

Поділ права на публічне і приватне є багатоглядним питанням, яке має як теоретичну так і практичну значимість. У теоретичному аспекті такий поділ відображає засади права, його місце та основоположні цінності. Прак-

тична значимість полягає в тому, що такий поділ права впливає на різні сфери, знаходячи своє використання у правотворчій, правозастосовній, правоохоронній та правоінтерпретаційній юридичній діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Publicum jus est quod ad statum rei romanae spectat, privatum jus quod ad singulorum utilitatem (Ulpian. Dyhesty, 1, 1, 1, 2). URL: <http://archive.org/details/digestaustinia01kruegoog/page/n158/mode/2up?view=theater>.
2. Банчук О. А. Проблема розмежування публічного і приватного права у правовій думці України XIX – початку XX століття : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ. 2007. 214 с.
3. Добробог Л. М. Публічне і приватне право: проблеми розмежування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 91-98.
4. Дронів Б. М. Взаємовплив приватного і публічного права: сучасна континентально-європейська теорія і практика : Монографія. Харків. 2018. 192 с.
5. Hans-Peter Haferkamp. Georg Friedrich Puchta // *Enzyklopädie zur Rechtsphilosophie*. URL: <http://www.enzyklopaedie-rechtsphilosophie.net/autorenliste/19-beitraege/103-puchta-georg-friedrich>.
6. Харитонов О. І., Харитонов Є. О. Дихотомія «публічне право – приватне право» та деякі питання визначення структури національного права. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3. С. 6-11.
7. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С.Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
8. Погребняк С. П. Поділ права на публічне і приватне (загальнотеоретичні аспекти). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Вип. 12. Харків. 2006. С. 3-17.
9. Банчук О.А. Підстави розмежування публічного та приватного права в Україні. *Публічне право*. 2011. № 2. С. 143-151.
10. Pierre Tschannen / Ulrich Zimmerli / Markus Müller: Allgemeines Verwaltungsrecht. Stämpfli Verlag AG Bern. 2005. 630 s.
11. Maurer H. Allgemeines Verwaltungsrecht. Beck, München. 2004. 852 s.
12. Extrait de l'arrêt de la IIe Cour de droit public dans la cause Crema SA Fribourg contre Organisme intercantonal de certification, Commission de recours de l'Organisme intercantonal de certification et Office fédéral de l'agriculture (recours en matière de droit public) 2C_11/2010 du 25 novembre 2011. URL : https://www.bger.ch/ext/eurospider/live/fr/php/clir/http/index.php?highlight_docid=atf%3A%2F%2F138-II-134%3Afr&lang=fr&zoom=&type=show_document
13. Берестова І. Е. Правова категорія «публічний інтерес» з позиції системного підходу. *Правова держава*. 2019. № 33. С. 19-28.
14. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014. р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.
15. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>
16. Цивільний Кодекс України : Закон України в редакції від 28.10.2021 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
17. Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів : Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20.05.2013 № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008760-13#Text>.
18. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України в редакції від 05.08.2021 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
19. Шилінгов В.С. Поділ права на приватне та публічне як фундаментальна засада правової системи демократичного суспільства. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 48-51.